

תוכן העניינים

טו	תודות
1	"שכינה" מאת אג'ידיו מוויטרבו
2	א. חייו של אג'ידיו
11	ב. הקשרים
11	אג'ידיו כחלק מן העולם הנוצרי בתקופתו
13	אג'ידיו כחלק מעולם הרנסנס הרומאי
17	בין ירושלים לרומא: האטרוסקים
20	מחקר המקרא והבראזום
	קשריו של אג'ידיו עם יהודים בנושא עניינו בעברית, במקרא
25	ובקבלה
25	1. אליהו לויטה (בחור)
30	2. דוד הראובני
32	יחס ליהודים וליהדות
34	קשרים עם נוצרים קבליים אחרים
35	ג. תכנים
35	העולם הקלאסי
35	1. מיתולוגיה
39	2. פילוסופיה
42	מילנארזום ומשיחיות
44	הקבלה הנוצרית בכתבי אג'ידיו ודמותה של השכינה ב"שכינה"
58	ההיסטוריה ומשמעותה
62	ד. ספרים
62	הספרייה של אג'ידיו
68	סגנון כתיבתו של אג'ידיו
71	החיבורים הקבליים
71	1. "ספרון על האותיות העבריות"
73	2. "היסטוריה של עשרים העידנים"

75	3. "שכינה"
	4. "מילים מספרים עבריים שונים" (vocabula diversorum librorum Hebraicorum)
78	כתובה שאינה קבלית
79	ה. "שכינה": על התרגום שלפנינו
80	
83	"שכינה" מאת אג'ידיו מוויטרבו
85	[פתיחה]
89	"שכינה" בפי האח הקרדינל אג'ידיו בצ'ימינו
90	[קרל החמישי כנשיא החדש]
91	[כינוס ועידת בולוניה]
92	[השכינה תחשוף את הסודות שנשמרו על ידי האויבים]
92	[יש להכיר את האל באמצעות מבנה הנשמה]
	[המקובלים והברית החדשה מסכימים כי באחדות האל קיימים
93	מספר עולמות]
95	[המצודה: כתר, חכמה ובינה והקבלתן לשילוש]
96	[המקובלים ("הארמים") ומוצאם]
	[חכמת האל והמאמר חד הם, אולם חכמת האל מזוהה עם
	ספירת חכמה העליונה והמאמר עם ספירת תפארת וספירות
97	הבניין ככלל]
98	[מבנה נפש האדם והתאמתה למבנה העולם האלוהי]
100	[שלושת אזורי הספירות מצויים במאמר]
101	[יחסי פרט וכלל בין שלושת אזורי ספירות הבניין]
101	[השכינה פותחת את שער הסודות]
103	[דיבור, קריאה, אמירה; הרים, גבעות, עמק]
	[השכינה מפצירה בקיסר קרל להאזין לה ומבטיחה להשיב את
105	כוחו הפוליטי]
106	[ימין ושמאל ומיזוגם בהרים]
107	[הגבעות ביחס להרים]
108	[הספירה השביעית, העמק]
109	[השכינה בוחרת למי לגלות סודותיה וכעת בחרה בקרל]
110	[ימין ושמאל בספירות הבניין ובשכינה]
	[השכינה מעודדת את הקיסר להתקדם הלאה בכיבושי
111	ומבטיחה לעמוד לצדו אם ישמע לדבריה]

ספר ראשון

- 113 [חשיבות הכרת סודות המספרים בכתבי הקודש]
- 113 [מעמד המספרים במסורת האפלטונית]
- 116 [למרכבה הצער, סודות המספרים נתפסים על ידי נוצרים כדבר
חידוש חיצוני]
- 117 [השכינה תפתח כעת את סודות המספרים]
- 119 [השכינה גילתה לדויד את סודות המספרים והוא ביטא זאת
במזמורי התהלים]
- 119 [הפֶּרֶד, השלוש והתשע: סדר הספירות כשלושה משולשים]
- 121 [ריבוי שיטות ציור הספירות נועד לפצות על חולשת דמיונם
של בני האדם]
- 123 [השכינה מסייעת לבני האדם להשיג את האלוהיות תוך שימוש
בסודות המספרים]
- 124 [דרכי ציור המשולשים]
- 126 [הישארות, המשכה, תשובה; פילוסופיה פרוקליאנית וספירות]
- 129 [האיין־סוף]
- 130 [רעיונות מקבילים ל'איין־סוף' הקבלי במסורת הפגאנית]
- 132 [הציווי לדרוש בכתובים עניינו עיסוק בסודות החבויים
בכתבי הקודש]
- 133 [המקובלים עוסקים בסודות אלה ואילו הנוצרים כלל אינם
חשים בהם]
- 135 [סודות הספירות שבמספרי ימי הבריאה]
- 137 [כאשר לא ניתן לדבר על האב יש לדבר על הצאצא]
- 139 [מעבר השכינה מאסיה לאירופה]
- 140 [הסודות שבתרגום הארמי למקרא]
- 142 [התורה שבעל פה עברה משבעים הזקנים למקובלים ולאווונגליון
וכעת מגיע העידן המשיחי]
- 145 [שלוש הספירות הנתפסות כ"תורה": חכמה, תפארת, שכינה,
ותפקידיהן]
- 147 [השכינה ציפתה לבוא תקופת שלטונו של קרל ובה תפתח
את הסודות]
- 147 [השכינה תלמד דברים שאינם מתקבלים בקלות על הדעת,
אולם בסופו של דבר תוכר אלוהיותם, בדומה לתיאולוגיה
האפופאטית של דיוניסיוס אריאופגיטה]
- 149

	ספר שני: על המספרים
151	
151	[המספר הזוגי בתחומי הספירות]
152	[המספר הזוגי בתחום השכינה: שינוי בין חסד לדין]
152	[שתי מגילות תורה]
154	[שינוי באל מתרחש בזכות הממד הזוגי שבשכינה]
	[השכינה מעניקה שפע רק למי שמעוניין לקבל אותו וגם בכך
155	בא לידי ביטוי ממד ההשתנות שבה]
	[כאשר השכינה נפרדת מהתפארת היא ריקה וחשוכה, כאשר היא
156	מחוברת לתפארת היא מלאה שפע]
	[בני האדם הם אלה שמכריעים באמצעות מעשיהם אם תפארת
157	תתחבר לשכינה]
159	[סוד חיבור תפארת והשכינה]
161	[הזיווג בעת מתן תורה]
161	[הזיווג בעת בואו של ישו]
162	[משה וזיווג השכינה ותפארת]
163	[סוד זה הוא הסקרמנטום של זיווג כריסטוס והכנסייה]
164	[השניות שבחסד ודין בתחומי הספירות]
165	[השלשה ומעלתה]
166	[השלשה השנייה, השלשה השלישית והשכינה]
167	[חשיבות השכינה כרביעית לצד שלוש השלוש בתחומי הספירות]
168	[השם 'שדי' לשכינה]
170	[מעלת הרביעייה]
172	[החמישייה]
	[השכינה מתענה בגעגועיה לדוד על כפות המנעול, עד שמושט
172	סולם בן עשר דרגות]
173	[השכינה מפצירה בקרל לפעול על פי אמות מידה מוסריות כקיסר]
	[עליית השכינה בסולם הספירות ומשיכת חלקיה התחתונים של
173	המערכת כלפי מעלה]
	[השכינה פונה לקיסר ומפצירה בו להשיב את רומא למעמד
	הראוי לה – רעיית האל האהובה, ולהשיב את כתבי הקודש
174	המתורגמים לצורתם המקורית נטולת העיוותים]
	[השכינה, כחמש 'הבתולות הטיפשות', מורידה טרף אלוהי מן
175	ה'הרים' אל התחתונים]
	[השכינה מפצירה בקרל להאזין לסודות החמישייה החבויים
177	בכתובים]

- 177 [סודות החמישייה שבשכינה]
 [השכינה מבקרת את התרכזותה של הפילוסופיה האריסטוטלית
- 178 בעולם המוחש ואת האמונה בקדמות העולם ובטבע אינרטי]
- 179 יש לשבח את האל דרך ספירותיו ולא דרך הלל לטבע]
- 182 [תשווקת האהבה של השכינה לעליונים]
 [השביעייה לעומת השמינייה בהשגה האלוהית ובממד המשיחי
- 183 שאותו ביטא דויד בתהלים]
 [על הקיסר להלל את האל על דרך הספירות, דרכה של השכינה,
- 186 שאותה ביטא דויד בתהלים]
 [העשירייה כמורכבת מחמש וחמש וכן כנובעת מהארבע, המספר
- 187 ה"קדמוני"]
 [כוח העשר כחמש וחמש שייך זעם אלוהי בחטא העגל והביא
- 188 ניצחון בקרב על עמלק]
 [חמשת פצעי ישו]
- 190 [חמשת פצעי ישו]
- 191 [סוד החמישייה נרמז על ידי ישו ופאולוס]
 [העונש על חטא העגל – באמצעות 'עֶשׂו', הרומאים; העונש על
- 192 חטאי תקופה זו – באמצעות 'ישמעאל', כיבושי המוסלמים]
 [השכינה ניסתה לדחות ולמנוע את העונש, אולם כעת אינה
- 193 יכולה לדחות עוד והיא מביאה את לכיבושי המוסלמים כנקמה]
 [המשך הנקמה – ביזת רומא, הצפת הטיבר ואיום עתידי על
- 194 כהונת קלמנס השביעי]
 [השכינה המליכה את קרל החמישי כדי שימנע אסונות עתידיים
- 196 בעזרת החמישייה]
 [סוד השישייה]
- 197 [השביעייה: שתי שלשות ושכינה]
- 199 [שבעת ימי הבריאה]
- 200 [ספירות והספירה]
- 201 [השכינה בירכה את בני יפת]
- 204 [ספרות וספירות]
- 205 [השביעייה שולטת בסיבות הדברים וגורמת כל דבר באמצעות
- 205 השכינה]
 [השכינה כמינרווה; וכמינרווה לאודיסאוס, לא תחשוף השכינה
- 206 לקרל את כל סודותיה טרם שיכניע את האויבים]
- 208 [לשון רבים ויחיד ב'ברא אלוהים']
- 209 [חכמה עליונה ותחתונה]

- 210 [השכינה מלינה על כך שאין שמים לב לסודות אלה]
- 211 [המשך: חכמה והכמות]
- 212 [השכינה מפצירה לבקש אחר החכמות ומזלזלת במי שהחכמות רמות מדי עבורו מאחר שאינו קורא עברית]
- 214 [השכינה היא שמאירה את הסודות]
- 215 [השכינה כותבת את דבריה בעברית מתוך ריבוי משמעויות, כעט סופר מהיר וכפטיש המתז ניצוצות מסדן]
- 217 [נחיתותן של שפות אחרות בהעברת סודות לעומת העברית]
- 218 [כתבי הקודש מאבדים את כוחם ומעלתם בתרגום]
- 219 [תלמידי ושליחי ישו הפיצו את תורתו בעולם כולו והפכו את השביעית לשמינית]
- 221 [על השמינייה כמבנה של שני קצוות וביניהם שני אמצעים]
- 222 [מבנה שני הקצוות ושני האמצעים בסולם הספירות, והבטחת השכינה לקיסר כי יגיע מעבר לדרגתו של משה, אל הבינה]
- 223 [דרגות ההשגה בספירות: הנביאים במלכות, משה בתפארת, ישו בבינה]
- 224 [שפע הבינה השמינית הועבר לתפארת ולישו המגולם בבשר ומשם לקצווי תבל]
- 224 [המעבר מן השביעייה, התורה הישנה, לשמינייה המשיחית] – [הבכורה הכרונולוגית – לשביעייה ולעשו; הבכורה האמיתית – לשמינית, הנצרות, ישראל האמיתי]
- 226 [שליט השמינית – הקיסר קרל]
- 227 [החכמה נולדת מתוך הכתר והבינה נאצלת מתוך החכמה והכתר; יחסים אלה מתקיימים בהקבלה בין פרצופי השילוש: הבן נולד מהאב ורוח הקודש נאצלת משניהם]
- 228 [השכינה מבקרת את בני האדם המצדדים בפילוסופיית הטבע ודוחים את האל השביעייה שבספירות]
- 228 [טרם חורבן הבית התחזקה הקבלה, המתוארת כנערות השכינה, בזכות השפע שהועבר בחיבור בין המלך לשכינה; עם החורבן נאלצו המקובלים להעלות את תורת הקבלה על הכתב כדי לשמור על הסודות החבויים בתורה]
- 229 [העידן המשיחי, עם בוא ישו, הוא השמינית, אשר הופצה בעולם על ידי תלמידי ישו]
- 230 [השכינה, "צדק", כמו ישו, "הצדיק", היגרה ממזרח למערב, לאירופה ורומא, הרה מזרע השמינית]
- 231

- 233 [”רומא” נגזר מ”רום”]
השכינה בוחרת מה לציין בכתבי הקודש ומה להשמיט, ועל
- 235 הקוראים לתת לבם למשמעויות חבויות אלה]
היחס הסימבולי שבין המתרחש בשמים ובארץ: עצמים,
- 237 היסטוריה, אותיות וסימני המקרא]
[המעבר מן השביעית לשמינית המשיחית, המסומלת בספירת
- 239 בינה]
- 241 [התשיעיה – בין חכמה עליונה לחכמה תחתונה]
השילוש הקדוש, מבנה הנפש המשולש ושלוש הספירות
- 244 העליונות]
- 244 [מַיְמוֹסִינִי ילדה את תשע המוזות]
[תשע ספירות – בעלייה ובירידה]
- 245 [השכינה ותפקידיה בהשוואה לתשע הספירות]
[העשירייה]
- 247 [מרכזיות העשירייה בתיאורי המקרא]
[עשר הספירות הן ”השם הגדול”]
- 248 [עשרת הצדיקים בסדום]
[מועצת עשרה]
- 249 [עשרה גמלים נשלחו עם אליעזר]
[הגמלים שעל גביהם הובאה אישה ליצחק מקושרים למידת הדין
- 250 ולכוחות השמאל]
- 251 [עשר יריעות המשכן]
[עשרת אחי יוסף היורדים לשבור שבר]
- 252 [עשר דרגות סולם יעקב; עשרה חמורים מביאים ליעקב מכל
עושר מצרים]
- 252 [צידתו של דויד כשיצא להילחם בגלית]
[נסיגת עשר מעלות שעון השמש של חזקיהו]
- 253 [מעשרות]
[המעשר והשכינה כעשירית]
- 253 [השם Caesar והעשירייה]
[הארבע והשם המפורש שווים לעשירייה]
- 254

ספר שלישי: על המספרים המורכבים שמעל העשירייה באופן כללי

- 256 [אי”ק וההקבלה שבין אחדות, עשרות ומאות]
- 257

- 257 [הפחתת שבעים מאלף שנות חיי אדם הראשון לטובת דויד]
 [אדם הראשון עשוי היה להשיג את התשיעית, החכמה, ואף את
 העשירייה כולה, אולם חטא בהביטו באופן לא ראוי בכלה;
 259 במקומו הגיע אדם השני הוא ישו]
 250 [השלולים]
 [כיצד הגיע אדם אל החכמה, התשיעית שנמצאת בשילוש העליון,
 260 במצודה?]
 261 [משמעות הופעת המספר כאחדות, עשרות, מאות או אלפים]
 261 [ה"אדם" שהגיע לתשיעית הוא אדם השני, ובניו הם הארמים'
 261 שלהם הגידה השכינה את סודות התורה]
 ["אדם" שנתן לרוד שבעים שנים הוא התפארת שנותנת את
 263 השבע לשכינה]
 264 [השכינה בעת שבני "אדם" נוטשים אותה]

ספר רביעי: על המספרים המורכבים בפרטות

- 266 [המספרים ה"המוניים" אל מול המספרים האלוהיים]
 266 [ספירת העם מ"דן" ועד "באר שבע" במידת הדין]
 268 [אחת-עשרה]
 270 ["האחד" אינו מתווסף על העשירייה אולם לעתים בכל זאת
 270 מדמים זאת כאחת-עשרה]
 272 [השתיים-עשרה]
 272 [השכינה תגלה לקיסר, כ"חסיד", את סודות השתיים-עשרה]
 [שניים-עשר צירופי שם הוי"ה שופעים לשנים-עשר בני יעקב
 274 והרבה יותר מכך – לשנים-עשר תלמידי ישו]
 276 [שתי התורות – כנהר וים; הבינה והשכינה כים]
 278 [שתיים-עשרה אבני יעקב החולם והחושן]
 [זעמה של השכינה על רמתם הירודה של כוהני הכנסייה ונקמתה
 279 באמצעות "ביזת רומא" בהנהגת הקיסר]
 280 [משמעות בגדי וקישוטי הכהן הגדול]
 [סודות אלה ראויים למי שבזים למוחשות ורודפים אחר המשמעות
 283 הסודית של הדברים]
 283 [חלוקת ערים בתבניות תריסריות]
 284 [דעות שגויות ונכונות לגבי השנים-עשר]
 285 [המספר המושלם מצוי בהתהוות אלוהית או בהאצלה]
 286 [העשירייה הקדושה כוללת הכול]

- 287 [הערצת העשירייה, השילוש והשביעייה במסורת היוונית –
מקורה בסודות הארמים]
- 290 [קריאה לקיסר קרל להסתער כנגד האויבים ולבקש את החכמה
האמיתית כפי שנלחמו על הלנה היפה]
- 291 [מספר לשונות ה"אשרי"]
- 292 [על פי הערך המספרי, "האיש" שעליו נאמר "אשרי" הוא "ישו"]
- 293 [עתיקות המסורות על מעלת העשירייה]
[ההבטחה לאברהם שינחל עשרה גויים, מתוכם שלושה
לעתיד לבוא]
- 294 [דרגות ההשגה השונות בספירות; השם העליון במשולש העליון
הושמע למשה בלבד ונרמז בתורה בסימנים נסתרים]
- 295 [כעת, בזמנו של קרל ובאמצעות סודות העשירייה שבקבלה,
יתגלה כי עם האוונגליון הושלמה העשירייה בעזרת השילוש
הגבוה ביותר]
- 295 [השכינה פונה לקיסר קרל למלא את חובתו לכינון הסדר העולמי
והדתי על בסיס העשיריות ומבטיחה לו בתמורה שלטון
יחיד בעולם]
- 296 [מילות סיכום]
- 297
- 299 ביבליוגרפיה
- 314 מפתח העניינים
- 328 מפתח שמות האנשים והמקומות והחיבורים
- 344 מפתח המקורות

"שכינה" מאת אג'ידיו מוויטרבו

פרקי מבוא

יהודית וייס

החיבור הלטיני **שכינה** (*Scechina*), שתרגום עברי לשניים מפרקיו עומד לפנינו כאן, הוא אחד מביטויי היפים והמרשימים ביותר של העיסוק הנוצרי בקבלה היהודית בתקופת הרנסנס. מדובר בחיבור לטיני רכימות שבו נואם המחבר, הקרדינל אג'ידיו מוויטרבו (Giles of Viterbo; Egidio da Viterbo; Aegidius Viterbensis, 1469–1532), מפיה של השכינה, היא הספירה העשירית והנקבית על פי הקבלה, באוזניו של האדם החזק ביותר במערב אירופה בימיו – קיסר האימפריה הרומית הקדושה קרל החמישי (Karl V, 1558–1500). מטרת נאומו של אג'ידיו, הנישא מפיה של השכינה: לשכנע את קרל לקחת על עצמו את משימת הנהגת העולם הנוצרי לקראת תחילתו של העידן המשיחי שבפתח. אחד ממאפייניו העיקריים של עידן זה, לדברי השכינה, הוא התגלות תוכנם האמיתי של כתבי הקודש, בזכות קריאה בהם בשפת המקור, העברית, ופירושם על דרך תורת הספירות הקבלית. לפיכך, בחיבור **שכינה**, השכינה מבהירה לקרל שיוכל להבין את כתבי הקודש רק אם יקרא בהם בעברית, ומלמדת אותו את תורת הספירות הקבלית על מנת שיוכל לפענח את סודותיהם ולהבין את תוכנם המשיחי אל נכון. בהמשך לכך היא מעודדת ומחזקת אותו בהתמודדותו עם האתגרים הפוליטיים והצבאיים העומדים לפתחו של העולם הנוצרי המערבי בתקופה זו, ובראשם – האיום הטורקי וההתדרדרות ברמתה המוסרית והדתית של הכנסייה, אשר גררו דרישות לתיקון מבפנים, ולצד זאת – התפלגותו של הזרם הפרוטסטנטי מבחוץ.

חיבור מפליא זה, הרווי וגדוש תמות יהודיות וקבליות, לצד מיתוס פגאני, פילוסופיה אפלטונית וכמובן תיאולוגיה קתולית, לא נדפס ולא התפרסם על ידי המחבר, שנפטר בשלבים מתקדמים של העבודה עליו או בסמוך לסיומה, ולא השלים את מלאכת עריכתו. כתב היד נותר גנוז בעותק יחיד, בכתב ידו של המחבר, בספרייה הלאומית בפאריז. בשנות השישים של המאה הקודמת הרפיס

את החיבור במקורו הלטיני במלואו פרנסואה סקרה (Secret), חוקר הרנסנס והקבלה הנוצרית, בלוויית מעט הערות ומבוא קצר. עד היום, לא תורגם החיבור או חלק ממנו לשפה מודרנית כלשהי. טרם ניגש להציג תרגום עברי מוער לשני פרקיו הראשונים של אוצר ספרותי ייחודי זה, כדאי לפרוש בפני הקוראים את הרקע התרבותי, ההיסטורי והדתי שבתוכו ומתוכו הוא נכתב.

א. חייו של אג'ידיו

אג'ידיו נולד בעיר ויטרבו שבמרכז איטליה, מצפון לרומא, בשנת 1469, למשפחת אנטוניו. לא ידוע לנו הרבה על ילדותו המוקדמת, אולם כאשר הצטרף למסדר הנזירים האוגוסטיני בוויטרבו בהיותו בן שמונה־עשרה, ביוני שנת 1488, כבר היה מיומן בלטינית וכן בקי באופן בסיסי בפילוסופיה ותיאולוגיה, כפי שניתן להסיק מכך שכבר בשנה שלאחר מכן נשלח למחוז אמיליה לשמש כמורה.¹ בשנים 1490–1493 למד אג'ידיו פילוסופיה בפדובה, שבה שלטה באותה תקופה מגמה סכולסטית אריסטוטלית-אוורואיסטית (היינו פרשנות לכתבי אריסטו על פי דרכו של הפילוסוף המוסלמי אבן רשד [1126–1198]), שממנה הסתייג מאוד אג'ידיו כבר בשלב מוקדם זה ולאורך כל חייו. עיקר הסתייגותו של אג'ידיו מכיוון פילוסופי זה נבע מחששו מפני היחלשות האמונה בהשגחה אלוהית.² עם זאת, בשנותיו בפדובה נכח אג'ידיו גם בשיעוריו של הפילוסוף אגוסטינו ניפו (Nifo, 1473–1538), אף שהלה היה צעיר ממנו במעט, וייתכן שממנו הושפע להיפתח לכיוונים פילוסופיים אחרים – אפלטוניים.³ כמו כן, בפדובה זכה אגוסטינו ניפו גם לפגוש את פיקו דלה מירנדולה (Pico della Mirandola, 1463–1494), זמן קצר לפני מותו בדמי ימיו. פיקו היה ממשיך דרכו של מרסיליו פיצינו (Ficino, 1433–1499), אשר העלה על נס את לימוד הספרות הפגאנית הקדומה

1 ראה מרטין, לצ'טו; הנ"ל, חוקר מקרא; הנ"ל, נזיר.

2 מסה, מתודולוגיית הידיעה; אומאלי, כנסייה ורפורמה, עמ' 7, 42–48; מרטין, חוקר מקרא, עמ' 192; הנ"ל, נזיר, עמ' 13 ראה על כך ב"שכינה" להלן, עמ' 115. 181 ועוד. מרטין מציין שתי רשימות בכתבי יד, בכתב ידו של אג'ידיו, המצויות בספרייה הלאומית בפאריו, ובהן הפניות לכתבי אריסטו שמטרתן (אחת מהן – במוצהר) להתווכח עם עמדותיו. הראשונה היא *Tabula propositionum in via Aristotelis ac Temestii per ordinem a.b.c. Collectanea in libris Aristotelis* (Paris, BN, MS Lat. 6589, ff. 1-580), והשנייה, שאותה חיבר בעת שהותו בהר צ'מינו, היא *Monumenta et index de Aristotelis erroribus* (ff. 581r-631r).

3 וכן הרמטיים. ראה נורס, הידרה.

כמקור להבנת אמיתות הנצרות, תוך כינויין של תורות קדומות אלה "דבר-האל הקדום" (Prisca Theologia), ופיקו כלל בכך, כגולת הכותרת, גם את הקבלה היהודית.⁴ מגמה תרבותית רנסנסית זו, שזכתה לכינוי "הומניזם", התאפיינה בלימוד והחייאת תרבויות קדומות, ובייחוד התרבות הקלאסית-פגאנית, ובהעמדת התבונה האנושית כנזר הבריאה האלוהית וכצלם האל שבאדם. ביטויי האידיאל ההומניסטי ברנסנס היו רבים ומגוונים – באמנות, בתיאולוגיה, בספרות, במדע, בלימודי ההיסטוריה והלשונות ועוד. גם משימת חייו של אג'ידיו לחשוף את המשמעות המקורית של כתבי הקודש על סמך שחזור והבנת הנוסח המקורי שלהם, בשפתם המקורית, ועל פי מיתוסים ועקרונות פרשניים הלכותיים מן הקבלה היהודית, שאותה ראה כתורת סוד עתיקה, ומן התרבות היוונית-רומית הקדומה, מבטאת מגמה הומניסטית זו.

בשנותיו בפדובה, וכחלק מהתנגדותו לכיוון הפילוסופי האורוואיסטי, יזם אג'ידיו והוציא לפועל את פרויקט ההדרת כתבי הפילוסוף והתיאולוג האוגוסטיני אג'ידיו מרומא (Aegidius Romanus, 1243–1316), נקודת ציון משמעותית ראשונה בביוגרפיה שלו הנוגעת לעולם הדפוס והמדפיסים, שאליו יהיה קרוב גם בהמשך חייו.⁵ בשנים אלה אג'ידיו גם הוסמך לכמורה, אף שאין בידינו תאריך מדויק לעניין זה.⁶ לבסוף, בתקופה מעצבת זו בפדובה החל להתפתח אצל אג'ידיו יסוד נוסף שיהיה כוח מניע ראשון במעלה בחייו, והוא השאיפה לרפורמה דתית ומוסרית – במסדר הנזירים האוגוסטינים שאליו השתייך, בכנסייה כולה, ובסופו של דבר, בעולם בכללותו.⁷

בשנים 1495–1494 ביקר אג'ידיו בפירנצה, ושם פגש לראשונה במרסיליו פיצי'ינו עצמו. אישיותו הותירה על אג'ידיו רושם בל יימחה והתוותה במידה רבה את המשך התפתחותו האינטלקטואלית והדתית. כחלק מכך, נראה שבתקופה זו החל להתעניין ולעסוק בעברית ובספרות יהודית.⁸ שהותו זו בפירנצה לא עלתה על כמה חודשים מאחר שהוא נשלח ללמד תיאולוגיה בקופר (Koper), סלובניה של היום) ושם שהה כמשך שנתיים. אולם התוודעותו לעיבודים הרנסנסיים של הפילוסופיה האפלטונית, על פי דרכו של פיצי'ינו ובהשראתו, נותרה הבסיס

4 אבאטה, פילולוגיה; על פיקו, פיצי'ינו ותפיסתם האפלטונית הייחודית ראה וייס, משיח נוצרי, עמ' 16–15. עוד על אג'ידיו והעיסוק הרנסנסי ב"דבר-האל הקדום" ראה להלן, עמ' 36–37.

5 מרטיץ, נזיר, עמ' 13–14.

6 הנ"ל, לצ'טו, עמ' 226.

7 הנ"ל, נזיר, עמ' 14.

8 אבאטה, פילולוגיה, עמ' 416.

להמשך עיסוקו ההומניסטי לאורך כל חייו.⁹ בשנת 1496 או 1497 נקרא אג'ידיו לשוב לרומא על מנת לעבור את בחינות המאגיסטר בתיאולוגיה, וצלה אותן אף כי זכה לביקורת על כך שהציג את דבריו תוך הדגשת ממדים אפלטוניים מובהקים בתפיסתו התיאולוגית. בשנת 1497 ביקר בפירנצה בשנית, ושוב פגש במרסיליו פיצינו.¹⁰ עם זאת, נכונה לו אכזבה מאחר שפירנצה שוב לא הייתה אותה עיר שעזב שנים ספורות קודם לכן; כעת הטון השולט בכיפה היה זה של ג'ירולמו סבונרולה (Savonarola, 1452–1498), מנהיג דתי דומיניקני שהרן, שתפס את השלטון בפירנצה מידי משפחת מדיצי והצליח במשך כמה שנים לקיים בעיר זו משטר דתי אדוק וחמור מתוך התנגדות לאידיאלים הרנסנסיים וההומניסטיים שאותם ייצגה פירנצה במובהק עד אותה עת.¹¹ על רקע זה, שב אג'ידיו מפירנצה לרומא על מנת לשמש כמטיף בחצר האפיפיורית של אלכסנדר השישי (1431–1503, אפיפיור משנת 1492).¹² יש לציין כי אג'ידיו, כרבים אחרים, לא העריך במיוחד אפיפיור זה, ובאגרותיו לנמענים שונים נהג לקונן על כך שתחת כהונתו של זה רומא אינה מנהיגה את העולם כראוי לה.¹³

בשנים 1499–1501 שהה אג'ידיו בעיקר בנאפולי, ולפחות בחלק מהזמן פרש להתבודדות בהר פוסיליפו (Posillipo) הסמוך לעיר. אל לנו לראות בשנתיים אלה תקופה שכל כולה התנזרות, התבודדות ולימוד שקט, אלא רק באופן חלקי.¹⁴ כך, בשנים אלה לקח אג'ידיו חלק פעיל ורומיננטי בחיים האינטלקטואליים של "האקדמיה" של המשורר ההומניסט הנודע ג'ובאני פונטאנו (Pontano, 1426–1503), שפעלה בנאפולי באותם ימים. בזיקה לכך, בשנים אלה החל אג'ידיו לגבש את סגנון ההטפה ההומניסטי הייחודי לו, אשר מציג את דרך החיים הנוצרית דרך מושגים אפלטוניים העשויים להתאים לקהל שומעים משכיל המצוי בעולם המושגים ההומניסטי ומורגל בשיח תרבותי זה. על אף הנטייה האנטי־קלריקאלית הטבעית של פונטאנו ושאר חברי האקדמיה שלו, דרשותיו של אג'ידיו, הרוויות סגנון ותכנים רנסנסיים־הומניסטיים, נחלו שם הצלחה רבה והתקבלו בהתלהבות על ידי פונטאנו ובני חוגו, ובהם המשורר ג'קופו סנצארו (Sannazaro, 1458–1530). ככלל, לצד תקופות ההתבודדות,

9 מרטינן, לצ'טו, עמ' 227–228.

10 הנ"ל, נזיר, עמ' 15; וילקינסון, אורינטליזם, עמ' 44.

11 ראה מרטינן, נזיר, עמ' 15–16 (עם זאת, החוקרים חלוקים אשר לקביעת יחסו של אג'ידיו למנהיג דומיניקני קיצוני וטהרן זה, וראה שם).

12 הנ"ל, לצ'טו, עמ' 230–231.

13 הנ"ל, נזיר, עמ' 16.

14 שם, עמ' 17.

פעל אג'ידיו בתקופה זו לא מעט כמטיף והוא זכה להצלחה מסחררת ולביקוש הולך וגובר. בזכות כך, האפיפיור שלח אותו להטיף בפוליה (Puglia) ולאחר מכן זומן שוב לרומא, על מנת לשאת דרשות שם.

אם כן, אנו רואים כי קו מתאר המאפיין את דרכו של אג'ידיו כבר בשלב זה, ואשר ימשיך ללוותו לאורך חייו, הוא היטלטלותו בין הרצון לחיי התבודדות ולימוד לבין כישרונותיו והכריזמה שלו אשר משכו אותו משיכה טבעית אל ההנהגה ולרטוריקה פומבית. כחלק מרצוא ושוב זה, ולאחר שבתקופה זו חזה אג'ידיו מקרוב בסבך הפוליטי שהתגלע סביב השליטה בנאפולי בשנים אלה, חש בראשיתה של שנת 1503 כי הוא מאס בחיים הציבוריים, וכפי הנראה על רקע זה החליט להצטרף למנזר בלצ'טו (Leceto) שבצפון איטליה, ליד סיינה, לכל המאוחר באפריל 1503. הבחירה במקום זה נושאת משמעות רבה עבור אג'ידיו, בעיקר בכל הנוגע לזהותו האוגוסטינית ולמחויבותו לרפורמה הרתית במסדרו ובכנסייה.¹⁵ על פי אמונה שאימץ אג'ידיו, אוגוסטינוס עצמו, אב הכנסייה בן המאה הרביעית שהשפיע באופן מכריע על עיצוב פניה של הנצרות המערבית, ביקר במנזר בלצ'טו לאחר התנצרותו, ולאור כך ראה אג'ידיו במקום זה שער למגמת השיבה לאידיאלים הנהוגים בכנסייה המוקדמת, ובפרט בתקופתו של אוגוסטינוס. הקהילה בלצ'טו הורכבה מנזירים אוגוסטינים מן הזרם האדוק יותר (observanti, עוד על זרם זה בהמשך הדברים), שהקפידו ביותר על קיום הרגולה (תקנון חיי הנזירים) האוגוסטינית המקורית, ונראה שבתקופה זו אג'ידיו הצטרף לשרותיהם.¹⁶

בספטמבר 1503 נבחר פיוס השלישי (1439-1503) כאפיפיור חדש במקום אלכסנדר השישי שנפטר, ואג'ידיו תלה תקוות רבות בנבחר החדש, ובייחוד בתחום הרפורמה הכנסייתית ואחרי שנות האכזבה מן האפיפיור הקודם. ההערכה

15 ידוע שהעניין בכתביו של אוגוסטינוס התגבר באופן ניכר בנאפולי בסוף המאה החמש-עשרה, וייתכן שלאג'ידיו הייתה השפעה מסוימת על כך. בין היתר הדבר ניכר בכתביו של המשורר פונטאנו, שעמו ועם חוגו עמד אג'ידיו בקשר קרוב בשנים 1501-1503, שבהן גברה מידת עיסוקו של פונטאנו בכתבי אוגוסטינוס. ראה טטאו, אג'ידיוס, 'עמ' 145-149. עוד על השפעת אג'ידיו על פונטאנו ראה מסה, מתודולוגיית הידיעה, 'עמ' 190-194.

16 כראש המסדר האוגוסטיני עיצב אג'ידיו את הרפורמה שביקש להשליט במסדר על בסיס השראת הקהילה האדוקה בלצ'טו, ובעיקר כאשר חיבר בין הקהילה בלצ'טו לבין המנזר בוויטרבו, עיר הולדתו, והעמידו תחת חסותה ושיפוטה של הקהילה (מרטינז, נזיר, 'עמ' 27; הנ'ל, 'לצ'טו, עמ' 235-237 והמאמר כולו). ראה גם הנ'ל, נזיר, 'עמ' 19-21, 23. על 'לצ'טו כמרכז של אוגוסטינים אדוקים, וכן עוד על זיקתו לאוגוסטינוס ועל מעמדו המיוחד כמרכז מיסטי, ראה שם, 'עמ' 82-85.

הרבה לאג'ידיו כמטיף ומעמדו המבוצר בכנסייה בתקופה זו ניכרים מכך שנבחר לשאת את נאום הברכה לכבוד הקדשת האפיפיור החדש.¹⁷ ואולם, פיוס, שהיה חולה למדי בעת היבחרו, נפטר לאחר זמן קצר, ובמקומו נבחר יוליוס השני (1443-1513, אפיפיור משנת 1503). בתקופה זו, ושוב על רקע הצלחתו ההולכת וגוברת כמטיף, שב וניקר באג'ידיו החשש מאובדן דרכו הדתית האישית, ולכן החליט לפרוש בשנת 1504 למעון התבודדות (ארמיטאז') של קהילת לצ'טו שפעל באי הפסטורלי הזעיר מַרְטָנָה (Martana), שבאגם בולסנה (Bolsena) בפרובינציית ויטרבו, קרוב לגבעות הצ'ימינו (Cimino). לאזור גיאוגרפי זה, הרווי בהיסטוריה וארכיאולוגיה של העם האיטלקי הקדום – האטרוסקים, ייחס אג'ידיו חשיבות דתית ומשיחית מן המעלה הראשונה, כפי שנראה בהמשך. פתיחת החיבור שכינה, העומד במרכז עניינינו כאן, התחברה באזור זה, ליד גבעות הצ'ימינו.¹⁸

בשנים אלה התחזק אצל אג'ידיו העניין במיתוס הפגאני ובשפה היוונית. בעת ששהה במרטנה, בשנת 1504, למד את האיליאדה ביוונית והוסיף עליה הערות, וכן חיבר אקלוגות משלו, שירים מקראיים הקרובים בסגנונם לאקלוגות של והגיליוס (Vergilius, 19–70 לפנה"ס), המשורר הרומי, ואשר מבוססים על עירוב בין תמות נוצריות-מקראיות לבין מיתולוגיה יוונית-רומית.¹⁹ בקיץ שנת 1510 הזמין את בן חסותו, האוגוסטיני ההומניסט ג'ירולמו סריפנדו (Seripando, 1493–1563), למקום התבודדותו בצ'ימינו, ושם קראו השניים יוונית יחד, כאשר אג'ידיו מדריך את סריפנדו בשפה זו.²⁰ לאחר השהות במרטנה ביקר אג'ידיו בוונציה, בשנת 1505, ושם נשא סדרת דרשות בפני אולמות מלאי אדם. כמו כן, כחלק מפעילותו שם הטביל אג'ידיו יהודי לנצרות ביום ראשון של התמרים, והיו ששיערו, אף כי ללא סימוכין של ממש, כי היה זה לא אחר מאשר פליקס מִפְּרָאטו (Felix Pratensis, נפטר בשנת 1539), שעתידי היה להיות מורהו הראשון של אג'ידיו לשפה העברית.²¹

ככלל, השנים 1501–1506 נראות כתקופה שבה היטלטל אג'ידיו בהתחבטותו בין בחירה ברצונו ובשאיפתו לחיות חיים דתיים טהורים ומתבודדים, שבהם יוכל

- 17 מרטיץ, נזיר, עמ' 43.
 18 שם, עמ' 42. ידוע כי אג'ידיו כתב נובלה באיטלקית בשנת 1500 לערך, שכותרתה *Cyminia*, אולם היא אבדה. ראה מרטיץ, כתבי אג'ידיו, עמ' 175.
 19 הנ"ל, נזיר, עמ' 159; נודס, הירדה, עמ' 496; האקלוגות התפרסמו בתרגומו האנגלי של מרטיץ (מרטיץ, נזיר, עמ' 401–415).
 20 הנ"ל, לותר, עמ' 168.
 21 הנ"ל, נזיר, עמ' 49.

גם לעסוק בלימוד ללא מפריע, לבין שאיפותיו ההפוכות – להניע כוחות גדולים וחזקים אשר יביאו לשינוי פני הכנסייה והעולם באמצעות הכריזמה והמוניטין שלו כמטיף נערץ, מוניטין בשמו זכה ברבות הימים לכינוי "קיקרו השני".²² בשנת 1506 התמנה אג'ידיו לראש המסדר האוגוסטיני (Prior Generalis), תחילה כממלא מקום ומיד לאחר מכן, בשנת 1507, בתפקיד מלא. אג'ידיו החזיק בתפקיד זה, שאותו ביצע בהצלחה רבה, שנים רבות, וזכה להיבחר בשנית בשנת 1511 ובשלישית בשנת 1515. לא זו אף זו, לאחר שנבחר לקרדינל בשנת 1517, המשיך להחזיק בתפקידו זה עד לשנת 1518. הכעת אמון חוזרת ונשנית זו ממחישה עד כמה ראו בו אחיו האוגוסטינים מייצג נאמן לצורכי המסדר בתקופה זו, ואכן, בשנים אלה פעל אג'ידיו במרץ רב להנעת רפורמות דתיות במסדר האוגוסטיני ולחיזוק המגמה האדוקה בו (על פי דרכם של ה־observanti),²³ בין היתר תוך שימוש בקשריו המיוחדים עם הקהילה האדוקה בלצ'טו.²⁴ בשנות כהונתו הארוכות במסדר האוגוסטיני הניע אג'ידיו תוכנית עומק לרפורמה דתית בקרב חברי המסדר: הוא הוציא עשרות צווים שמטרתם לחזק את מעמדה של הרגולה המקורית שהותיר אוגוסטינוס, וכן הקפיד ביותר בבחירת המועמדים לקידום בהיררכיה האוגוסטינית, מתוך הבנה שבחירות אישיות אלה הן הגורם המשפיע ביותר על אופן התעצבותו העתידית של המסדר. לפיכך השתדל אג'ידיו לקדם עד כמה שניתן את האוגוסטינים האדוקים, או לכל הפחות את אלה המחויבים לרפורמה, והתנה את השתתפותם של הנזירים בלימודים גבוהים במחויבותם לרפורמה. לדברים אלה חשיבות להבנת דמותו ומניעיו הדתיים של אג'ידיו בשנים אלה, ויש להתחשב בהם גם כאשר אנו באים להעריך את טיב יחסיו של אג'ידיו עם הכס הקדוש; ברי כי מנהיג דתי המבקש להחיל רפורמה כה דרמטית במסדר נזורה שלם יעשה כל שביכולתו על מנת לשמר יחסים חיוביים עם האפיפיור והחצר הקדושה כך שיזכה לגיבוים בדרכו.²⁵ כמה אירועים בולטים ראויים לציון בתקופתו של אג'ידיו כראש המסדר האוגוסטיני. ראשית, ב־1509 הוא נפגש עם ההומניסט ההולנדי הנודע ארסמוס (Erasmus, נפטר בשנת 1536), בעת ביקורו של ארסמוס ברומא, וזו עדות למעמדו של אג'ידיו כאחד מן המלומדים ההומניסטים הבולטים ביותר בתקופתו.²⁶ שנית,

22 שם, עמ' 22.

23 מרטין, בעיה, עמ' 367; אומאלי, כבוד האדם, עמ' 389; מרטין, נזיר, עמ' 64-68.

24 נודס, סכולסטיקה, עמ' 320. ככלל, על כהונתו כראש המסדר האוגוסטיני, ראה ורניקה, אג'ידיו.

25 מרטין, נזיר, עמ' 99-117.

26 הנ"ל, חוקר מקרא, עמ' 219.

בשנות כהונתו כראש המסדר האוגוסטיני הייתה לאג'ידיו נגיעה קרובה לפרשת התפרצות הרפורמה של מרטין לותר (Luther, 1483-1546), שהיה אף הוא נזיר אוגוסטיני אדוק (מזרם ה־*observanti*), כמו אג'ידיו. בשנת 1511, כחמש או שש שנים לפני פרוץ המשבר, נפגש אג'ידיו עם לותר, בעת ביקורו של לותר ברומא, ושוחח עמו על חשיבות הרגעת הרוחות בכל הנוגע לפילוג הפנימי בין אוגוסטינים "רגילים" לאוגוסטינים אדוקים.²⁷ שלישית, אג'ידיו היה בין המשתתפים הבולטים והמשפיעים בוועידה הלטרנית החמישית, שהתכנסה בשנת 1512 מתוך מטרה להתמודד עם האיומים והאתגרים העיקריים של הכנסייה באותה תקופה, ובראשם הדרישה לרפורמה כנסייתית. במהלך הוועידה השקיע אג'ידיו מאמצים כבירים לשכנע גורמים משפיעים בכנסייה לבצע רפורמה דתית מבפנים, וכן נאבק לשימור זכויותיהם של הנזירים המנדיקנטים. כיהלום בכתר תקופת כהונתו כראש האוגוסטינים משובץ נאומו בפתחת הוועידה הלטרנית,²⁸ שממנו זכורה לו האמירה המהדהדת "שומה על בני האדם להשתנות על ידי הדת, ולא הדת על ידי בני האדם". דרשתו בכללותה הכתה גלים, וכן נדפסה וצוטטה רבות.²⁹

בשנת 1513 הוקדש אפיפיור חדש, לאו העשירי (1475-1521), ג'ובאני דה מדיצ'י (Giovanni di Lorenzo de Medici), בנו של לורנצו המפואר. אג'ידיו עמד בקשרים טובים עם משפחה רבת־השפעה זו, ונחשב מקורב ללאו העשירי

27 ראה אומאלי, כנסייה ורפורמה, עמ' 5-7; וילקינסון, אוריניטליזם. מרטין במחקרו מתאר בפירוט את השפעותיו החיוביות והמפייסות של אג'ידיו על לותר בפגישתם ב־1511, שלאחריה שב לותר לגרמניה כאשר הוא משוכנע כי יש לפתור את המחלוקת בין הפלג האדוק לפלג המתון בתוך המסדר האוגוסטיני בדרכי שלום, כפי שייצעו אג'ידיו. פרט לאישיותו הנעימה והדיפלומטית של אג'ידיו, יש לקחת כאן בחשבון את העובדה שאג'ידיו בעצמו היה חלק מן הפלג האוגוסטיני האדוק, וכי היה בין הדמויות הבולטות ביותר שפעלו למען רפורמה כנסייתית (ופנים־אוגוסטינית כחלק מכך), בעוד שהוא שומר על קשרים קרובים עם האפיפורות והאפיפיור. מרטין מציע כי נקודת משבר זו לא הייתה שונה בהרבה מזו שהגיעה חמש שנים לאחריה, ואשר תוצאותיה היו הרפורמציה הפרוטסטנטית והתפלגות הכנסייה. לדעתו, לו היה לותר מצוי גם אז בקרבתו של אג'ידיו, ייתכן כי ההיסטוריה הייתה מתגלגלת בצורה שונה. מרטין, לותר, עמ' 168; הנ"ל, נזיר, עמ' 73-89, 95-96, 183-184.

28 שם, עמ' 99.

29 ראה אוריילי, ללא ועידות (הנאום בעמ' 182-204, המשפט בעמ' 169); וכן אומאלי, הגותו של רפורמטור, עמ' 1. *Oratio prima synodi Lateranensis habita per Egidium Viterbiensem Augustiniani ordinis Generalem*. לתרגום באנגלית ראה אולין, רפורמציה קתולית, עמ' 40-53.

עוד טרם כהונתו, כמו גם לאפיפיור השני ממשפחת מדיצ'י, קלמנס השביעי (1478-1534, אפיפיור משנת 1523), שבו נעסוק בהמשך. לכן לא התעוררה כל פליאה כאשר בשנת 1517 מינה לאו את אג'ידיו לקרדינל. ואולם אין זה הכול, נראה כי גם בקרב הקרדינלים זכה אג'ידיו לתמיכה ופופולריות רחבות במיוחד, מעת מינויו לקרדינל ועד למותו, ורבים מבני דורו ראו בו מועמד מוביל לכס האפיפיורות (פאפאבילי). הדבר נכון לכל התקופה, אולם בייחוד לשנת 1521, כאשר נחשב מועמד מוביל להחלפת לאו העשירי, וגם לאורך כהונת יידו קלמנס השביעי, שבמהלכה נפטר אג'ידיו. בין הסיבות העיקריות לאמון הרב שניתן בו היו המוניטין שלו כמטיף כריזמטי, בין הבולטים בזמנו, הצלחתו המוכחת בניהול המסדר האוגוסטיני, ובייחוד החלת הרפורמה הפנימית במסדר זה, וקשריו הקרובים עם גורמי כוח פוליטיים, ובהם בני משפחת מדיצ'י וקרל החמישי, שהוכתר לקיסר האימפריה הרומית הקדושה בשנת 1518. ואכן, בשנים אלה שלח האפיפיור לאו העשירי את אג'ידיו כשליח מטעמו לחצרו של מלך ספרד הצעיר, קרל הראשון, מי שהיה עתיד להפוך לקרל החמישי, קיסר האימפריה הרומית הקדושה. קרל החמישי היה דמות משמעותית ביותר בחייו של אג'ידיו ובתפיסותיו התיאולוגיות-פוליטיות, כפי שקיבלו ביטוי בחיבור שכינה שלפניו.³⁰ על קרל נשמע עוד רבות לקראת סוף חייו של אג'ידיו, בשל חלקו בהתרחשות המאורעות הקשים, הטראומטיים והמכוננים מבחינתו של אג'ידיו, שזכו לכינוי "ביזת רומא". אין ספק כי בני דורו ראו באג'ידיו דמות מרשימה וכריזמטית, ללא דופי מבחינה דתית ומוסרית, מקובלת מבחינה פוליטית על רבים, וללא יריבים של ממש.³¹

עוד בשנים אלה יש לציין את מעורבותו של אג'ידיו בפרשת רויכלין-פרקורן. יוהאן רויכלין (Reuchlin, 1455–1522) היה הבראיסט שהתמחה בעברית ובספרות יהודית, ובייחוד ספרות קבלית, ושכתב ספר דקדוק עברי ושני חיבורים קבליים-נוצריים, שאותם הכיר והוקיר אג'ידיו.³² יוהאן פפרקורן

30 אג'ידיו היה בין תומכי הכתרת קרל לקיסר בשנת 1518 (מרטין, נזיר, עמ' 182). וסביר כי החיבור *Dialogus Reverendissimi in Christo Patris Domini Aegidii S.R.E. presbyterii cardinalis in honorem sanctissimi Cesaris Charoli regis catholici Hispaniarum utriusque Sicilie domini nostri* (Barcelona [1518-19]) הוא דרשת תמיכה בו שנשא אג'ידיו בעת ביקורו זה בספרד. החיבור אינו עוד בידו, אולם נזכר בקטלוג הספרייה הקולומביאנית בסביליה בשם "Egidii Cardinalis. Dialogus in honorem Caroli Quinti. 14856. Ba [=Barcelona]".

31 שם, עמ' 181; נורס, ישועה, עמ' 189; הנ"ל, הידרה, עמ' 496-497.

32 חיבוריו של רויכלין העוסקים במובהק בקבלה הם: *De verbo mirifico* 1494, על אודות השם מחולל הפלאות); *De arte Cabbalistica* 1517, על אודות האומנות הקבלית).

(Pfefferkorn, 1469–1523) היה יהודי שהמיר את דתו לנצרות והחל לתקוף את היהודים ולהאשימם בפגיעה בנוצרים וביזוים. עיקר טענתו הייתה כנגד ספרים יהודיים ובראשם הסידור והתלמוד. בהשפעתו פתח קיסר האימפריה הרומית הקדושה מקסימיליאן הראשון (Maximilian I, 1459–1519), בשנת 1509, בבירור נרחב מול אוניברסיטאות ומלומדים שונים על מנת להכריע אם יש אמת בדבריו של פפרקורן ואם יש להחרים את ספרי היהודים כעצתו. בין המומחים שבהם נועץ היה רויכלין, היחיד כמעט שמסר חוות דעת המצדדת בשימור ספרי היהודים. במהרה התגלגלה הפרשה לכדי שרשרת גילויי דעת פומביים ואיגרות בין פפרקורן לרויכלין, אשר מאחוריו התייצבו מלומדים הומניסטים רבים, שנתמכו בעמדתו בפומבי. אג'ידיו ורויכלין היו קרובים; אג'ידיו העריך את עבודתו של האחרון ואף קיבל ממנו עותק של ספרו *De arte Cabbalistica*, שהופיע בשנת 1517. מעורבותו של אג'ידיו לטובת רויכלין בשנים שבהן התפרצה פרשת רויכלין-פפרקורן ידועה ממקורות רבים, בין היתר מאיגרת תודה ששלח אג'ידיו לז'אק לפברה ד'אטפלה (Lefèvre d'Étaples, 1455–1536) על תמיכתו ברויכלין ומאיגרות ששלח לרויכלין עצמו.³³ לאור זאת, מעניין לראות כי באיגרת שכתב אג'ידיו לרויכלין הבהיר לו כי "איננו מגנים עליך אלא על התורה; לא על התלמוד אלא על הכנסייה".³⁴

אירוע מכונן שהשפיע על חייו של אג'ידיו, כמו גם על תפיסת עולמו התיאולוגית, המשיחית והפוליטית, היה כיבוש רומא בידי קרל החמישי, קיסר האימפריה הרומית הקדושה, בשנת 1527. אירועים אלה מוכרים על פי רוב בכינוי "ביזת רומא", והם מציינים, לדעת חלק מן ההיסטוריונים, את סופה של תקופת הרנסנס. לאחר תקופה של מתיחות בין מלך צרפת פרנסיס הראשון (Francis I, 1515–1547) ובעלי בריתו, ובהם האפיפיור, לבין הקיסר קרל החמישי, עלה, בשמו של הקיסר, צבאו של שארל השלישי מבורבון (Charles III de Bourbon, 1490–1527) על רומא באופן בלתי צפוי (וכנראה גם לא לחלוטין מתוכנן) וכבשה בהינף יד. האפיפיור נאלץ להימלט למקום מסתור, בעוד חיילי הצבא מתפרעים וזורעים הרס בעיר, לאחר שאיכדו את שארל מנהיגם בקרבות. חורבן זה של העיר רומא, שאליה התייחס אג'ידיו כבעלת מעמד אלוהי וכמנהיגת העידן המשיחי העולמי שבפתח, כמו גם חולשתו ותבוסתנותו של

33 מרטין, בעיה, עמ' 363–364; ג'יאקונה וברואל, מכתב, עמ' 335–345; מרטין, חוקר מקרא, עמ' 207–208; דן, יוהאן רויכלין. להפניות נוספות ראה וילקינסון, אורינטליזם, עמ' 54.

34 ראה את המקור אצל מרטין, נזיר, עמ' 165. עוד על רויכלין ראה: וולפסון, רויכלין, אנדל, יוהאן רויכלין.

ידידו האפיפיור קלמנס השביעי במצב שנוצר, טלטלו את אג'ידיו מן היסוד. אף שבתחילה צידר באופן טבעי באפיפיור, ניכר כי הסיפּר שאותו אימץ לו בשנים הבאות, ועד למותו, הוא כיבוש רומא והחורבן שהומט עליה הם ביטוי לחבלי העידן המשיחי ואינם אלא יד האלוהים, אשר ביקש להסיט את הנהגת העולם אל המנהיג הראוי לכך – קרל החמישי. בשכינה מצויים הדים גם למאורעות ההיסטוריים שהתרחשו בשנים שלאחר הביזה, ובייחוד חתימתם של הקיסר והאפיפיור על הסכם פיוס, בשנת 1529, שבעקבותיו קיבל האפיפיור לידי חזרה את מדינת הוויטקן, ובשנת 1530 הכתיר האפיפיור את קרל לקיסר בבולוניה. מאורעות אלה, ושכנועו העמוק של אג'ידיו באשר לתפקידו ומעמדו המשיחי של קרל החמישי, הם העומדים בבסיס החיבור שכינה. אג'ידיו חיבר אותו לבקשת האפיפיור קלמנס ככתב נחמה בשנים שלאחר הביזה. לאור מרכזיות פרשה זו להבנת החיבור שכינה, נשוב לכל אלה בהרחבה בהמשך הדברים. לגבי אחריתו של אג'ידיו, אין בידנו מידע רב, אולם סביר להניח כי המאורעות הקשים של 1527 והנזקים הקשים שספגה ספרייתו השפיעו עליו לרעה. אף כי החיבור שכינה, שנכתב בשנת 1530 לערך, נראה כביטוי רב-עוצמה וכשיא אישי, ספרותי ואינטלקטואלי, מרשים ביותר, האירועים הקשים והמטלטלים החלישו את כוחו של אג'ידיו. בריאותו התדרדרה עד שנפטר בשנת 1532. אג'ידיו נקבר בבזיליקת אוגוסטינוס הקדוש בקמפו מרציו (Campo Marzio), בסמוך למנזר ולספרייה.³⁵

ב. הקשרים

אג'ידיו כחלק מן העולם הנוצרי בתקופתו

יחסו של אג'ידיו כלפי הכנסייה היה רב-פנים: מחד גיסא, הכיוון ה"נוצרי" יותר, שכחלק ממנו נלחם למען רפורמה של הכנסייה שתהפוך אותה לרוחנית וטהורה; מאידך גיסא, הדימוי הדומיננטי אצלו של כנסייה "רומאית", אשר מחויבת לייחוסה הרומאי האימפריאלי ומקושרת לעיר קונקרטית – רומא. קישורה של הכנסייה למורשתה הרומאית היה משמעותי ביותר עבור אג'ידיו, והוא ראה בו חוליה בשלשלת המקשרת את הכנסייה גם למרחב המקראי הקדום, כפי שנראה בהמשך. בחיבוריו השונים, וגם בשכינה, הנגיד אג'ידיו בין ירושלים המקראית, שבה חי וממנה נדחה ישו, לבין "ירושלים החדשה", היא רומא, הראויה להנהיג

”שכינה” בפי האח הקרדינל אג’ידיו בצ’מינו²⁴

השער יהיה סגור, אומרת רוח הקודש, שבעדו בן האלהים היה עתיד לצאת. זאת אמת, גם אם אותה רוח הקודש לימדה קצת אחר כך את הסוד – שאין [השער] עתיד להיות סגור באופן מתמיד, אלא יש להשאירו פתוח גם בשבת גם בראש חודש.²⁵ את השבת מכנים העברים ‘כלה’; לפיכך ביום הקודם לזה שבמהלכו היא עתידה לבוא, הם אומרים בשמחה גדולה: באה הכלה, נתקדמה אליה, נרוצה לקראתה.²⁶ שומרנו העיד זה מכבר שהוא חתנה. לימדה היא את החברים שבנכוח חתנה יש לשמוח.²⁷ וכך אזי: כלה חדשה, תורה חדשה, כנסייה חדשה. בשבת החדשה, במנוחה החדשה, כאשר נחה עליו רוח ה’²⁸ ובנוחה גם בין בני האדם, משה הטוב יותר²⁹ קרא למנוחה מעבודת מצרים, מה שכינה לא רק ‘שבת’ אלא גם ‘שבת שבתון’.³⁰ אז, אומרת אני, התחברה הכלה לחתן, לאותה

- 24 אג’ידיו השתייך לקהילת האוגוסטינים האדוקים (observanti) בלצ’טו. לקהילה זו היה מעון התבודדות באי הזעיר מרטנה שבאגם בולסנו, בקרבת גבעות הצ’מינו, במחוז ויטרבו, ואליו נהג אג’ידיו לסור להתבודדות וללימוד כפעם בפעם. ראה לעיל במבוא, עמ’ 2 הע’ 2, עמ’ 6, וכן להלן, עמ’ 198, 208.
- 25 “כה אמר אדני ה’ שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח” (יחזקאל מו, א).
- 26 תלמוד בבלי, שבת קיט ע”א.
- 27 “ויאמר אליהם ישוע איך יוכלו בני החפה להתאבל בעוד החתן עמם הנה ימים באים וילקח מאתם החתן ואז יצומו” (מתי ט, 15, ומקבילות).
- 28 “ויצא חטור מגזע ישי ונצר משרשיו יפּרה. ונחה עליו רוח ה’” (ישעיהו יא, א-ב).
- 29 הכוונה לישו, לפי האגרת אל העברים ד, 8-11: “כי אלו הניח להם יהושע לא היה מדבר אחרי כן על יום אחר. על כן נשארה עוד מנוחת שבת לעם אלהים. כי הבא אל מנוחתו גם הוא שבת ממלאכתו כאשר האלהים משלו. לכן נשקרה נא לבוא אל המנוחה ההיא למען אשר לא יקשל איש והיה ממרה כמותם”.
- 30 Sabbatissimum, כלומר צורת ההפלגה של “שבת”. כך כנראה הוא מתרגם “שבת שבתון”, המשמש כינוי לשבת בשמות לה, ב, ועוד. סקרה מפנה כאן לאגרת אל העברים ד, 9, אך שם מופיעה המילה Sabbatismus. צורה זו בוולגאטה היא העתקת המקור

שבת מאושרת ביותר, שבה את השער הסגור מקודם, הנביא ניבא שיהיה צורך לפתוח. את האוצר החתום של הדברים האלהיים, בסתר גילה לאדם הראשון, בסתר לאבות, בסתר למשה, בסתר לשבעים הזקנים על ראש הר סיני, ומאחר שכל הדברים נכללים באותו שם הגדול, על אודותיו מתקיים דבר האורקל: 'זה שמי לעולם'.³¹ זאת אנשינו יודעים. שמע את אשר אינם יודעים, אלא שנסתר עד עתה תחת אותו שער סגור. בלשון הקודש כתוב זה שמי Leholam [לעולם] אבל אות /עמ' 69] אחת חסרה, ולא כתוב Holam [עולם] אלא Halam [עלם], שפירושו – באופן מכוסה.³² מכאן גם בלטינית נבע הביטוי clam [בסתר].³³ וכך השם, אשר הוא, במצוות האל במקום זה, נעול, חותם הוא, ותיבה סגורה של כל הסודות. מאחר שהחתן פתח את שער הכלה,³⁴ פתח את כתבי הקודש (אם לנקוט במלות האוונגליון),³⁵ גילה אוצרות שאין הפה יכול להביע – מרגליות, פנינים, אבני חן, שאותם הורה שייסרתו מעיני חכמים, [ו]יגלו לקטנטנים, כדי לומר באותה שבת שהוא פתח את השער הנעול, אומר הוא: האב, גיליתי את שמך.³⁶

[קרל החמישי כנשיא החדש]

דיברתי על שבת, אדבר על ראש חודש. התורה בהר סיני קידשה את ראש החודש. כשלבנה חדשה נישאה על ידי האל, כאשר היא מופיעה לראשונה אל המבטים האנושיים, כשהיא מסתלקת מן השמש המצנצת ומצלה. עתה אתה הנשיא הגדול נשלחת מן השמים,³⁷ שתחתיהם הלכנה שלנו, הכנסייה, שרגילה

היווני ופירושה הנהגת השבת, ובתרגום דליטש – מנוחת שבת, אך אולי אג'ידיו הבין זאת כלשון הפלגה. מכל מקום בפרק זה באיגרת אל העברים גאולת ישו נחשבת שבת. המילה Sabbatissimum מצויה פעם אחת בפטרוולוגיה לטינה כרך 94 טור 0537D, והיא בחיבור *De Pentecoste* המיוחס ל-Beda: *Necesse est enim sabbatissimum-animarum populum Dei illuc concurrere, atque ibi compleri, ubi datur pars (sic) his qui octo sicut quidam disserens Salomonis dicta sapienter exposuit* (כנראה לפי קהלת יא, ב: "תן חלק לשבעה וגם לשמונה").

שמות ג, טו.	31
בבלי, קידושין עא ע"א.	32
המילונים החדשים מקשרים בין clam לבין הפועל celare, שפירושו להסתיר.	33
או: את השער לכלה.	34
aperiret nobis scripturas (לוקס כד, 32. בתרגום דליטש: פתרו).	35
יוחנן יז, 6.	36
את הספר הקדיש אג'ידיו לאפיפיור קלמנס השביעי, כמצוין בכותרת שלפני ההקדמה.	37

להיות מוארת על ידי השמש שלה, מוצלת בענן הכפירה; דקורה, כמו שהיה אומר מוחמד, על ידי כנף גבריאל.³⁸ לו תשוחרר, תוגן, תחודש! וכך בהיותך נשיא ראש החודש הזה, שעליו אומר הנביא: בראש החודש ייפתח השער ויבוא הנשיא. זו משימה הכרחית שמצפים לה ביותר. חידוש זה של הלכנה – מי יהיה אחראי לו? תחת איזה מנהיג ואיזה מחדש נראה אותו?

מיד אחר כך הוסיף הנביא: עולה זו יעניק הנשיא.³⁹ כמו שהנשיא הקודם, בהקריבו את עצמו בשבת, הפיץ באורו את הלכנה הזוהרת ביותר, כך עתה – אתה נקרא הנשיא החדש, כדי שתקדש ראש חודש, תחדש את חוג הארץ. את הצללים והמחשכים אשר פוגמים ומציפים את הלכנה הקדושה, אתה, שאינך נופל מן הנשיא הקודם – תרסן, תגרש ותסיר. ולכל יחשוב מישהו את הדברים האמורים למילים ריקות – כבר אתה מושיט יד, כבר מוגש המפתח, כבר דפיקות, כבר, כמו שאמר הנשיא שאותו אתה מחקה: לרופק ייפתח.⁴⁰

[כינוס ועידת בולוניה]

מפתח אחד מנהל את העניינים האנושיים,⁴¹ באותם דברים, אשר שייכים לאל, לא⁴² אתה מכנס את המועצה,⁴³ שאף עצם כינוסה מסעיר, מניע, מיישר את העולם; השני חוקר את האלהיות, כמו התפקיד של הנשיא הראשון, שמאחר שפך ראשון פתח בשבת את השער, ציווה שוב שייפתח בשעה שאתה הנשיא השני בראש חודש ובעת חידוש הלכנה מתוך תנועה כה חזקה של צירוף, ושיוכר הוא ושמך, באמצעות הדברים אשר גילה לאבות בסתר, והחדיר בסתר לכתבי הקודש, ורצה שיהיו נסתרים עד לתקופתך, כדי שמשני הצדדים יהיו חייבים לך בני התמותה, מאחר שבזמן שאתה נשיא גם יוסרו המחשכים מאור הכנסייה, וגם יתגלו האורות שדוכאו על ידי המחשכים, ואת השער אשר פתח בשבת נשיא השלום, תפתח נא אתה, נשיא מלחמת הקודש, בראש חודש.

אך דומה שהנשיא הוא קרל החמישי, שבהמשך מרומזת הכרתו על ידי אותו אפיפיור, וגם שם מצוין ראש החודש כזמן ההכתרה.

38 לא ברור המקור לכך בקוראן או בחדית'. גבריאל נחשב בקוראן למי שעל ידו התגלתה נבואת מוחמד.

39 'וְהָעֵלָה אֲשֶׁר יִקְרַב הַנְּשִׂיא לָהּ בְּיוֹם הַשְּׂכֵת [...] וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ' (יחזקאל מו, ד-ו).

40 מתי ז, 8.

41 התרגום "מפתח אחד אנושי" קשה בגלל ההקבלה למשפט הבא.

42 ייתכן שאמור היה להיכתב כאן nam, ואז נתרגם: לכן.

43 הכוונה כנראה לכינוס הכנסייתי בבולוניה בשנת 1530, שבמהלכו הוכתר הקיסר קרל החמישי. ראה על כך לעיל במבוא, עמ' 31-32, והשווה להלן, עמ' 193.

[השכינה תחשוף את הסודות שנשמרו על ידי האויבים]

וכך, בעודני עומדת לפתוח את השער הסגור, בעת שהאל הוא היוזם ואתה הנשיא, וכשאני עומדת להביא את הדברים שאיש לא ידע עד כה אל השוקדים ביראת שמים, אכתוב את הדברים שאויבינו /עמ' 70] כובשים בסודות, מתוך שיקול זה, שהכנסייה העומדת להתחדש תאמץ את הדברים אשר היא תאשר כמתאימים לדתה, לפי שיפוט של שיקול דעת. דברים שעניינם אחר ושהיא תסבור שהם נוטים לאחר, היא תדחה בתוקף ותשתיק.

[יש להכיר את האל באמצעות מבנה הנשמה]

בראשונה, מפני שהדבר נבצר מהשגתנו, הרחק מעל כל דעה הוא הגובה האלהי, מאחר שלשם לא יכולה הנשמה האנושית להינשא, יש להתבונן בכבואה, בתמונה, בצלם.⁴⁴ שהרי הנשמה האנושית, כמו בהיותה מוטבעת⁴⁵ בטבעת חותם אלהית, נושאת את תמונת האב, בהיותה משקפת בתוכה את המבט, כאילו שהיא מבחינה באב בתמונה מפוסלת, אשר לה נאמר בשיר השירים: אם אינך מכירה את עצמך,⁴⁶ לכי אחרי עקבי הצאן. כלומר, אם לא תדעי אותך, באמצעות הדברים שאת רואה בתוכך, עלי נא אל האב. כבר קהה את. כמו אדם [הראשון], שאף ששרוי היה בכבוד, הפך דומה ביותר לחיות. אם לא תרוממי עצמך בדרגות אלה עד השמים, אינך עוד היפה בנשים, אלא דחוייה מן השמים, שְׁבֹתָ [להיות בגדר] בעלי החיים האילמים והפראיים. וכמו שהאקדמי⁴⁷ מצביע בפוליטיאה⁴⁸ אל שלושת האזורים של הנשמה: במצודה מצוי השכל, באמצע – כוח הכעס הדומה לאריה, בתחתית – עם התאוות. אחרי כל אלה, מודח רחוק מזוהר הנשמה, [מצוי] מקומו של הגוף בן התמותה, ככלי, מקום שם נקלטים אותם כוחות נשמה.⁴⁹

44 תיקון בשולי כתב היד: בצל.

45 תיקון בשולי כתב היד: מוחתמת.

46 או: דרך עצמך. "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן" (שיר השירים א, ח).

47 כלומר, אפלטון.

48 ספר ט, דף 588 ואילך.

49 אג'ידיו תיאר את הנפש וכשריה בהסתמך על קריאה אלגורית ובאפלטון והומרוס, וראה נורס, אלגוריה הומרית, עמ' 320-326, וכן ראה לעיל במבוא, עמ' 41.